

עברית דבורה ועברית כתובה הן תהליכי תקשורת נפרדים לעניין הרפורמה בניקוד

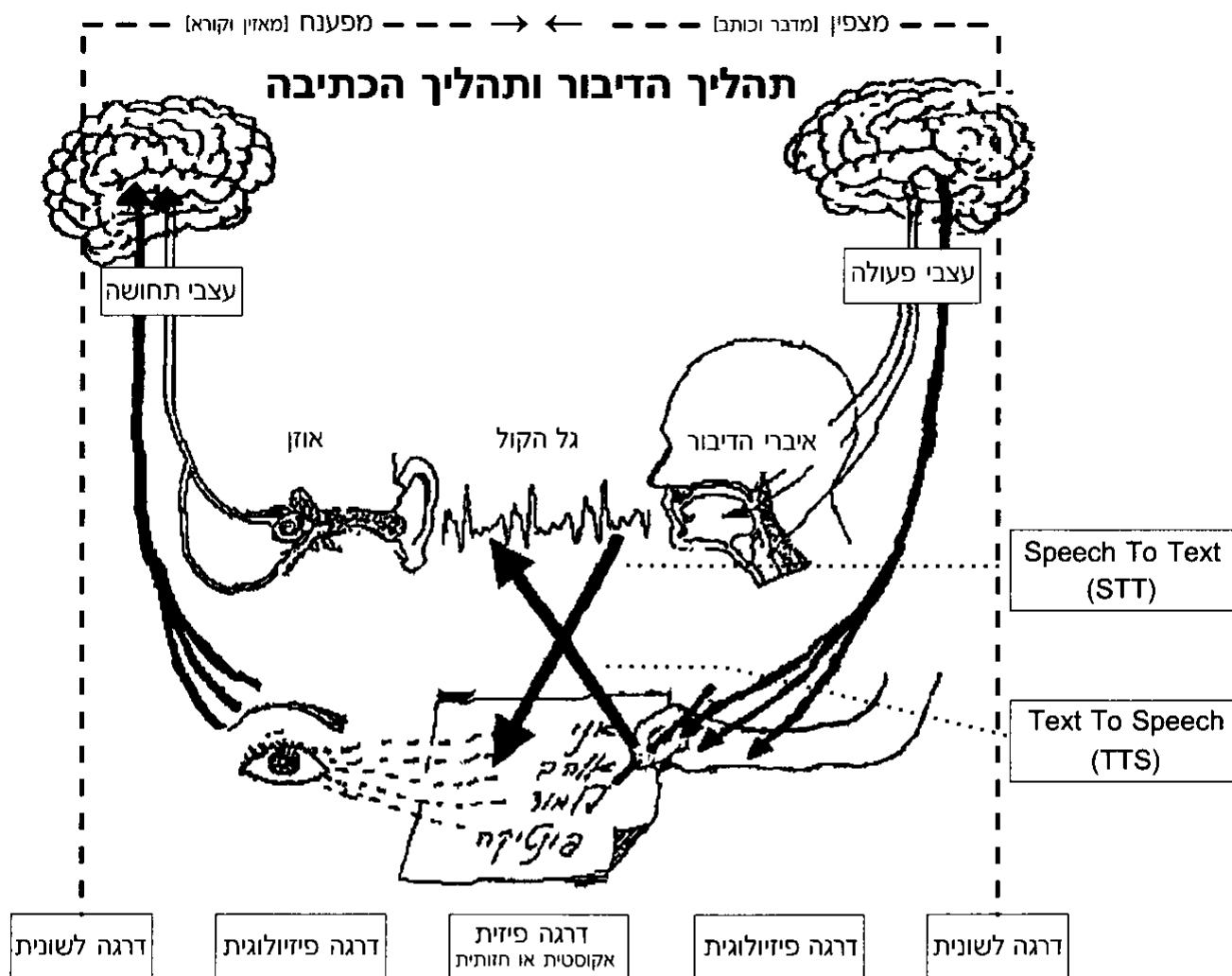
חלק ראשון – האם רפורמה בכתב רצויה?

עניין הרפורמה בכתב העברי שב ועלה לאחרונה לדיון ציבורי בעשרות כתבות ותגובות בעיתונות הכתובה והאלקטרונית. אפשר להתייחס לתופעה כאל גל חדש ולצרפו לגלי ההצעות והתגובות לשינויו של הכתב העברי המלווים אותנו בעת החדשה. הצעות הרפורמות שהועלו הן שונות ומגוונות, ולא נפרט כאן כי רבות הן.¹ מכל מקום אפשר למצוא מכנה משותף לרוב דורשי הרפורמות – דרישה לשינוי הכתב באופן שיתאים יותר לדיבור הנוהג בימינו. במאמר זה נציג את הדיבור ואת הכתב באור חדש, ונקודת ראות זאת תנחה אותנו בבואנו להכריע אם לקבל הצעות לרפורמה בכתב או לדחותן.

1. תהליכי תקשורת

"לשון" היא האמצעי (או התווך) שבין הצפנת רעיון לקליטתו על ידי הנמען. הלשון הדבורה היא אמצעי התקשורת הטבעי והראשוני, אך ללשונות רבות יש אמצעי תקשורת נוסף – הלשון הכתובה. שני סוגי התקשורת מומחשים באיור 1. חלקו העליון של האיור מתאר בצורה סכמטית שלבים בהפקת הדיבור וההאזנה, ובחלקו התחתון יש תיאור סכמטי של שלבי הכתיבה והקריאה.²

1. ברשותי תיעוד של עשרות הצעות לתיקוני כתב עברי והתנגדויות להן, ואסתפק כאן בהזכרת כמה הצעות ישנות. איתמר בן-אב"י הציע בתחילת המאה הקודמת הצעה רדיקלית שפורסמה בספרו שהוציא בהוצאה פרטית (בן-אב"י, 1927). במשך הזמן הוא מיתן את הצעתו, כמופיע בעיתונו "דרור" (שהחל להופיע בסוף 1933 ובסך הכול יצאו ממנו 16 גיליונות; ראה גם בן-אב"י, תשכ"ב). אף זאב זיבוטינסקי צידד ברפורמה של הכתב העברי, והשתמש בשיטתו של בן-אב"י בכתבו אליו (בן-אב"י מביא תצלום של אחד ממכתביו של זיבוטינסקי אליו מיום 14 ביוני 1929 [בן-אב"י, תשכ"ב, עמ' 479]). ראובן סיוון דן בתולדות הצעה של ועדה מוסמכת בת שמונה חברים מטעם האקדמיה ללשון העברית שדנה במשך שנים בשינויים הדרושים בכתב שלנו כדי לעשותו חד-משמעי. לדבריו הצעת הוועדה הרתיעה את מחצית חבריה, וכשהיא הובאה לדיון במליאת האקדמיה בתשכ"ב דחוה רוב החברים (סיוון, 1976, פרק 12, עמ' 115–118).
2. האיור מבוסס על לאופר, תשנ"ט, עמ' 335 איור 1. מהיבט אחר דנתי בנושא בלאופר. בדפוס.

איור 1: דיבור וכתובה הם אמצעים שונים בתהליך תקשורת לשוני

המדבר יוצר שינויים אקוסטיים שמתפענחים על ידי המאזין, ואילו הכותב יוצר שינויים גרפיים שמתפענחים על ידי הקורא. באיור איחדנו את שני תהליכי התקשורת: את המדבר ואת הכותב כינינו **מצפין**, ואת המאזין ואת הקורא כינינו **מפענח**. בכל תקשורת יש תהליך של הצפנה ופענוח, ונוכל להסיק (כמו ליונס, 1981, עמ' 11 או לאופר, תשנ"ט, עמ' 337) שהלשון עצמה היא ישות-על נפרדת, מעבר לדיבור או לכתובה. הדיבור והכתובה הם רק האמצעים שהלשון מתגלית באמצעותם.³

צד משותף לתקשורת הדבורה ולתקשורת הכתובה הוא ששתיהן מבוססות על הצפנת רעיון על ידי שרשור של יחידות המועברות מהמצפין למפענח. בשני סוגי התקשורת אפשר להבחין ברמות שונות של היחידות, אך בכל אחד מהם מהותן של היחידות המשתרשות שונה. בבלשנות מכנים את היחידה הבסיסית בתקשורת הדבורה "פונמה", ואת היחידה הבסיסית בתקשורת הכתובה נוכל לכנות

3. למידע נוסף על סוגי התקשורת האלה ועל ההבדלים ביניהם ראה לאופר, תשנ"ט.

"פונמת-כתב" או "גרפמה".⁴ לפיכך נוכל לראות בדיבור שרשור של פונמות, ובכתב – שרשור של גרפמות.

כאמור, אפשר להבחין ברמות שונות של היחידות המשורשרות (גם בדיבור וגם בכתב), וההבדל בין הרמות תלוי בגודל היחידות. מִדְּרַג היחידות הוא בבחינת "גבוה מעל גבוה יושב": כל יחידה גבוהה בנויה מהיחידות של הרמה שמתחתיה. לדוגמה: בתקשורת המדוברת נוכל לראות לא רק שרשור פונמות אלא גם שרשור של הברות, של יחידות טעם, של יחידות משמעות או של יחידות הנגנה וכו'. באופן דומה נוכל לראות בתקשורת הכתובה לא רק שרשור של גרפמות אלא גם שרשור של תיבות, של פסוקיות, של משפטים או של קטעים וכו'. במאמרנו נדון בעיקר ביחידות הבסיסיות – הפונמה והגרפמה – ולא נתעמק ברמות האחרות של היחידות המשורשרות.⁵

2. פונמות-הדיבור

הפונמה נחשבת ליחידת התקשורת הדבורה המזערית שהמרתה בפונמה אחרת (או הסרתה) עשויה לגרום להבדל במשמעות. במקביל אפשר לראות בגרפמה את יחידת התקשורת הכתובה המזערית שהמרתה בגרפמה אחרת (או הסרתה) עשויה לגרום להבדל במשמעות. אך יש לשים לב כי למרות ההגדרות הדומות והמבנה הדומה אין זהות בין פונמות-הדיבור ובין פונמות-הכתב, הגרפמות. פונמה היא יחידת התקשורת הדבורה, ובסופו של דבר היא מיוצגת בעולם על ידי צלילים המכונים "הגאים". לעומתה הגרפמה היא יחידת התקשורת בממד תקשורת אחר – בשפה הכתובה. יש אפוא הבדל עקרוני בין יחידות הבניין הבסיסיות של שני סוגי התקשורת: פונמות-הדיבור מיוצגות בסופו של דבר על ידי ממשות פיזית של גלי קול, ואילו פונמות-הכתב מיוצגות על ידי ממשות פיזית של גלי אור, כמודגם באיור 1.⁶

במשך הדורות הומצא כתב פונמי שהוא הצגה גרפית של דיבור, ובו כל פונמה מיוצגת על ידי סימן כתב מיוחד. הכתב הפונמי המקובל כיום בעולם הוא הכתב שפותח על ידי חברי האגודה הפונטית הבין-לאומית, והוא מכונה "כתב יפ"א" (IPA – ראשי התיבות של International Phonetic Alphabet).⁷

4. ראה דיון בלאופר, תשנ"ט, עמ' 338 ואילך, וכן הערה 8 שם.

5. על יחידות התקשורת ראה לאופר, תשס"ד, ואני מרחיב את הדיון בנושא במאמר על מבנה הלשון שאני עוסק בכתובתו.

6. לדיון מפורט יותר במושגים "פונמה" ו"גרפמה" ראה למשל לאופר, תשנ"ט.

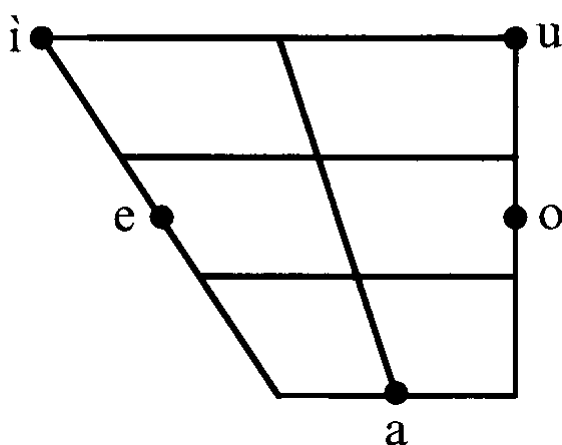
7. על הכתב הפונמי והכתב הפונטי ראה למשל יפ"א, 1999, וכן לאופר, תשס"ד. הסיבות העיקריות להמצאת הכתב הפונמי והפונטי היו היענות לדרישות אלה: (1) דרישה שכל סימן יהיה חד-משמעי, כלומר כל הגה יסומן על ידי סימן אחד וכל סימן יסמל הגה אחד בלבד (האות ביי"ת בעברית יכולה לסמן /v/ או /b/, למשל במילה **להתחבר**); (2) דרישה שבתעתיק פונמי או פונטי לא יופיע סימן שאיננו מסמל הגה ממשי (כמו בכתובה רגילה של

את מצאי הפונמות של שפה מקובל למצוא בשיטת ה"נוגדות" (minimal pairs), שלפיה מוצאים זוגות מבעים שמתקיימים בהם שני תנאים: (1) בני הזוג שווים בכול, פרט ליחידה מזערית אחת; (2) ההבדל המזערי גורר הבדל במשמעות.⁸ הפונמות בעברית המדוברת בת זמננו במבטא המזרחי מובאות בטבלאות 1 ו-2 במתכונת של טבלאות יפ"א: טבלה 1 מוקדשת לעיצורים וטבלה 2 לתנועות.⁹

טבלה 1: טבלת העיצורים הפונמיים בעברית המדוברת במבטא המזרחי

שפתי	מכתשי	חכי (או בתר-מכתשי)	וילוני	לועי	סדקי	בסיס החיתוך אופן החיתוך
p b	t d		k g		ʔ	סותם
m	n					אפי
f v	s z	ʃ ʒ	χ	ħ	h	חוכך
	l					צדי
		j	r	ʕ		מקורב

טבלה 2: טבלת התנועות הפונמיות בעברית המדוברת בת זמננו

מילים כמו **יששכר**, psychology, knife; (3) דרישה שהכתב הפונטי יאפשר את ציון מקום ההטעמה במילה, את מקום ההטעמות העיקריות במקטע הדיבור ואת ההנגנה; (4) דרישה שהכתב הפונטי יוכל לציין הבדלי הגייה אישיים ואפילו ליקויי דיבור; (5) דרישה שהכתב הבין-לאומי יהיה אחיד, דבר המקל על ההשוואה בין שפות (וכך בשיטת כתב אחת של תעתיק פונמי או פונטי אפשר להשוות למשל בין עברית, אנגלית, חבשית וסינית).

8. ראה למשל לאופר, תשנ"ב.

9. הטבלאות הותאמו מלאופר, 1999, עמ' 96-97. פונמות שאפשר לראות בהן צירופי הגאים, כמו פונמות מחוככות או דו-תנועות, לא נכללו בטבלאות.

3. פונמות-הכתב – הגרפמות

את שיטת הנוגדות נוכל להפעיל גם על התקשורת הכתובה ולגלות בעזרתה את מצאי פונמות-הכתב, הגרפמות. אך לפני שנדון בכך כדאי שנבהיר כי גודל יחידת הכתב תלוי בשיטת הכתב. מקובל לחלק את הכתבים הקיימים היום לשלושה סוגים: כתב אלף-ביתי, כתב הברתי וכתב מילתי (של מילים).¹⁰ הכתב הסיני נחשב לכתב של מילים, מפני שבדרך כלל כל סימן בו מסמל מילה נפרדת (לפעמים צורן). גרפמה המסמלת מילה מכונה **לוגוגרף**, ולכן כתב כמו הכתב הסיני נקרא כתב לוגוגרפי. בכתב לוגוגרפי מספר הגרפמות גדול בהרבה ממספר הפונמות.¹¹ בכתב הברתי, כמו בשיטות הכתב קנה והירגאנה (hiragana, kana) ביפנית, כל סימן כתב מסמל הברה. סימן כתב הברתי, כמו גם סימן לוגוגרפי, מכיל בדרך כלל יותר מפונמת-דיבור אחת, ולכן ברור שאין חפיפה בין מצאי יחידות הבנייה של הכתבים האלה ובין מצאי פונמות-הדיבור.¹²

במאמר זה, העוסק בכתב העברי, כדאי שנתמקד בכתב של שפות אלף-ביתיות. אמנם נראה שביסוד הכתב האלף-ביתי הייתה נטייה שסימן גרפי יציין פונמת-דיבור,¹³ אלא שיש שתי סיבות עיקריות לאי התאמה בין פונמות השפה ובין אותיותיה. האחת היא שמלכתחילה לא ניסו לציין בכתב את כל הפונמות, והשפות השמיות יכולות לשמש דוגמה לכך, כי בהן הכתב הרגיל אינו מסמן את כל הפונמות התנועעיות. הסיבה השנייה לאי ההתאמה קשורה בגורם הזמן: כל לשון משתנה עם הזמן, והשינויים יכולים לחול גם במערכות הפונולוגיות. הדיבור נמסר בדרך הטבע מדור לדור, אך הוא עשוי להשתנות, אם מעט ואם הרבה, במעבר הדורות. כיבוש, הגליה, מהפכות, קשרים עם ארצות שונות – כל אלה תורמים להאצת השינויים. הכתב שמרני לעומת הדיבור, והמצאת הדפוס הוסיפה ותרמה לשימורו של הכתיב. לפיכך התוצאה היא שאף אם מלכתחילה נוצרו גרפמות כדי לסמן פונמות, ייתכן שבמשך הזמן השתנתה המערכת הפונולוגית של הדיבור, ואילו מערכת הכתב השמרנית יותר משקפת מערכת פונולוגית קדומה יותר. מכל מקום, כיום בכל השפות אין זהות בין פונמות-הכתב לפונמות-הדיבור. דוגמה לכך שהדיבור משתנה בקצב מהיר יותר מזה של הכתב השמרני יכולה לשמש עובדה היסטורית זו: ב-1922 החליטה ממשלת טורקיה (תחת שלטונו של אתא טורק) לזנוח את הכתב הערבי שנהג עד אז בטורקיה ולהמירו בכתב המורכב

10. ראה למשל פרומקין ורודמן, 1993, פרק 9.

11. אגב, גם בכתב העברי אנו משתמשים לפעמים בלוגוגרפים, כמו הגרפמות 1, 2, %. כל לוגוגרף הוא סימן כתב אחד המתממש בִּמְד הדיבור על ידי שרשור של כמה פונמות. הלוגוגרף \$, למשל, מתממש בעברית על ידי שרשור של חמש פונמות: /dolar/.

12. ראה לאופר, תשנ"ט, עמ' 340.

13. ראה למשל האלה, 1964; אברקרומבי, 1971, עמ' 134; אוגריידי ואחרים, 1989, עמ' 368; לאופר, תשנ"ט, עמ' 340.

מאותיות לטיניות. בזמנו הומר הכתב הטורקי לכתב פונמי כמעט מושלם: כל גרפמה טורקית סימלה פונמה טורקית. כיום, פחות ממאה שנה מאז הרפורמה, הספיקה הטורקית המדוברת להשתנות, והתוצאה היא שהכתב הטורקי כבר איננו כתב פונמי מושלם, משום שיש אי התאמות בין הדיבור ובין הכתב המקובל.¹⁴

4. מצאי פונמות-הדיבור שונה ממצאי פונמות-הכתב

יש שוני מהותי בין פונמות-הדיבור לפונמות-הכתב, מפני שהן משמשות יחידות בסוגי תקשורת שונים. אך גם מבחינת המצאי אין חפיפה בין יחידות הדיבור ליחידות הכתב, ואפשר לגלות הבדלים ביניהן כשמשווים בין שתי המערכות בזמן מסוים. לא מכבר הודגמה שונות בין גרפמות בכתב העברי הלא-מנוקד לבין פונמות של העברית המדוברת בת זמננו (לאופר, תשנ"ט, עמ' 340). לדוגמה, מכיוון שזוגות כמו **תעה** – **טעה**, **סתר** – **סטר** ועט – עת ממלאים את שני התנאים שצינו לעיל – (1) בני הזוג שווים בכול פרט לגרפמה אחת; (2) ההבדל המזערי גורר הבדל במשמעות בעברית שלנו – המסקנה היא שהגרפמות **ת/ט** ו-**ר/ט** מייצגות פונמות-כתב שונות בעברית בת זמננו. לעומת זה בדיבור העברי השגור היום בפי רוב הציבור מימוש זוגות המילים האלה אינו מעמיד נוגדות, כי אף שיש הבדל במשמעות המילים, התנאי הראשון אינו מתקיים – אין הבדל מזערי בזוגות, שכן המילים הן שוות הגייה (הומופוניות). יוצא אפוא שכיום הגרפמות **ת/ט** ו-**ר/ט** מייצגות פונמות-כתב שונות, אך הן ממומשות כפונמת-דיבור אחת, ברור לנו שההבדל נוצר מפני שהכתב משמר מצב לשון קדום יותר, שהייתה בו הבחנה בין הגיית **ת/ט** להגיית **ט/ט**. באופן דומה נוכל לגלות שבעברית בת זמננו הגרפמות **כ/ק** ו-**ק/ק** עשויות לייצג פונמות-כתב שונות, כמו בנוגדות **קר** – **כר**, אך הן ממומשות כפונמת-דיבור אחת, **/k/**.

בעברית אנו משתמשים בשני סוגים של כתב: הכתב הרגיל והכתב המנוקד. הכתב המנוקד הוא סוג תקשורת הנבדל מהכתב הרגיל, ואנו משתמשים בו בדרך כלל בצורה פסיבית בקריאה של ספרות דתית, של ספרות ילדים ושל שירה. גם את ערכם הפונולוגי של סימני הניקוד נוכל להעריך באמצעות נוגדות. למשל זוג כמו **נְשָׁמַר** – **נִשְׁמָר** יכול לשמש נוגדות, כי (1) ההבדל היחיד בין בני הזוג הוא מזערי: סימן הפתח לעומת סימן הקמץ; (2) ההבדל הזה גורם להבדל במשמעות: **נִשְׁמָר** הוא בזמן עבר ו**נְשָׁמַר** הוא בזמן הווה. כלומר נוגדות כאלה מלמדות שהגרפמה **/נ/** נבדלת מהגרפמה **/ש/**. הזוג המזערי הִרְאָה (כמו בשמואל א ט, ט: "כי לנביא היום יקרא לפניו הִרְאָה") – הִרְאָה (ה"א השאלה + רואה, כמו

ביחזקאל ח, ו: "הִרְאָה אֶתְּהָ מֶה הֵם עֹשִׂים" יכול להדגים שדי בניגוד בין הסימנים קמץ וחטף-פתח כדי לגרום להבחנה במשמעות, ולכן גם "קמץ" ו"חטף-פתח" הם פונמות-כתב נפרדות. דוגמות כאלה ממחישות שגם סימני ניקוד עשויים לשמש פונמות-כתב, ולכן יש לראות בכתב העברי המנוקד אמצעי תקשורת-כתב נוסף, שבו סימני ניקוד נוספו למצאי הגרפמות הקיים.

השוואה בין תקשורת הכתב המנוקד לתקשורת הדיבור תגלה שגם בין יחידות הבנייה שלהן אין התאמה. לדוגמה, נוגדות הכתב **נְשָׁמַר** – **נְשָׁמַר** נהגות באופן שווה בעברית המדוברת (הומופונים), ולכן נסיק שבדיבור סימני הפתח והקמץ מתממשים כפונמה אחת, /a/. אף הגרפמות /ר/ ו-/ר/ עשויות לייצג פונמות-כתב שונות, כמו בנוגדות **חָבַל** ('צער', כמו בישעיה סו, ז) – **חָבַל** ('אזור', כמו בדברים ג, יג) או בנוגדות **נָעַד** (לשון עדות, כמו בירמיה כט, כג) – **נָעַד** ('לעולמים', כמו בשמות טו, יח); אך לעומת זה /ר/ ו-/ר/ ממומשות כפונמת-דיבור אחת בעברית המדוברת, /e/. כן נוכל להיווכח שסימן הניקוד סגול מובחן מן השווא, כי שני תנאי נוגדות הכתב מתקיימים בזוג כמו **פָּעַפֵּר** (ביידוע) – **פָּעַפֵּר** (ללא יידוע), אך בעברית המדוברת שניהם ממומשים כפונמת-דיבור אחת, /e/. אף סימן הניקוד צירי מובחן מן השווא, כי תנאי נוגדות הכתב מתקיימים בזוג כמו **בָּאֵר** (לשון ביאור) – **בָּאֵר** ('מקור מים'), אך במימושן בעברית המדוברת שני הסימנים הם פונמת-דיבור אחת, /e/.¹⁵

ראינו אפוא שבעברית בת זמננו קיימות שתי מערכות תקשורת נפרדות, אחת של דיבור ואחת של כתב, והאחרונה מתפצלת לשניים: לכתב הרגיל ולכתב המנוקד. לכל אחת מהמערכות יש מצאי "פונמות" משלה, ואין חפיפה מלאה ביניהן. לא פירטנו כאן את כל ההבדלים בין מצאי המערכת של פונמות-הדיבור ובין מצאי המערכות של גרפמות הכתב, אך די בדוגמות שהבאנו כדי להמחיש

15. נשים לב שלא כל סימן גרפי משמש לייצוג בלעדי של יחידת בנייה. ובמילים אחרות: לא כל סימן גרפי מסמן גרפמה; לפעמים הוא מציין "אלוגרף" (היחס בין גרפמה לאלוגרף מקביל ליחס בין פונמה לאלופון). למשל, בעברית לא נוכל למצוא נוגדות שבמוקדן יהיה הבדל בין הסימנים **מ** ו-**ם**, בגלל תפוצתם השונה. כידוע, **ם** מופיע בסופי מילים, ואילו **מ** מופיע שלא בסופי מילים. לפיכך הסימנים **מ** ו-**ם** ייחשבו לאלוגרפים של פונמת-כתב אחת. בדומה לכך גם כל אחד מהזוגות ג-ן, צ-ץ, פ-ף ו-ך מציין גרפמה אחת. כיוצא בזה מכיוון שבכתב המנוקד המקראי אין נוגדות שבמוקדן יש דיגוש קל לעומת ריפוי באותיות בג"ד כפ"ת, נאמר שהדיגוש הקל וריפוי מציינים אלוגרפים בלשון המקרא (השווה גרבל, תשי"ט; מורג, תשכ"ח; שורצולד, תשמ"א). ודוגמות מהכתב המנוקד: לא נוכל למצוא נוגדות שבמוקדן יש שווא לעומת חטף-פתח, ולכן נאמר שגם הם מציינים אלוגרפים, ואפילו בימינו. אף בין שורוק לקיבוץ לא נוכל למצוא ניגוד פונולוגי, כי לא מצאנו ששורוק ינוגד לקיבוץ (לעניין סימני הניקוד הבאנו יותר דוגמות מאשר לגרפמות הרגילות, כי בהמשך נתייחס במפורט להצעת הרפורמה בניקוד).

שבעברית בת זמננו אין חפיפה בין סוגי המערכות. האם ההבדלים, ואפילו יהיו רבים מאוד, מצדיקים את הדרישה העקרונית לשנות את הכתב ולהתאימו לדיבור? לפני שנשיב על כך כדאי שנעמוד על ההפרה ההדדית בין שני סוגי התקשורת.

5. שפה מדוברת ושפה כתובה הן תהליכי תקשורת נפרדים המעשירים את זה

בדרך הטבע כל אומה שיש לה גם לשון מדוברת וגם לשון כתובה משתמשת בשתייהן לתקשורת, והכתיבה והדיבור משלימים, מפרים ומלווים זה את זה במהלך הדורות בחיי האומה. כל סוג תקשורת משתנה ומתפתח במהלך ההיסטוריה שלו. מכיוון שהכתב שמרני מהדיבור, אפילו כתב שמעיקרו נוסד לייצג ניתוח פונולוגי ברבות הימים לא תהיה חפיפה בין מצאי הגרפמות למצאי הפונמות שלו. התוצאה היא שמשמשי השפה מפתחים במוחם שתי מערכות פונולוגיות נפרדות לגמרי – אחת לדיבור והאזנה ואחת לכתיבה וקריאה – ולכל מערכת יש מצאי "פונמות" נפרד. דיבור וכתיבה בשפה מסוימת הופכים אפוא לשני ערוצי תקשורת נפרדים של לשון אחת, ובני אדם בוחרים במה להשתמש לפי הנסיבות.

יודעי קרוא וכתוב יכולים להמיר סוג תקשורת אחד ברעהו. לדוגמה, כשאם מקריאה סיפור לילדיה היא ממירה את הכתיבה לדיבור (מקובל לכנות המרה כזאת TTS [=Text To Speech], בייחוד בתחום של מחשבים ה"קוראים" טקסט רגיל); כשסטודנטים כותבים ומצטטים את דברי המרצה הם ממירים דיבור לכתיבה (מקובל לכנות המרה כזאת STT [=Speech To Text], בייחוד בתחום של מחשבים ה"כותבים" את שנאמר להם). בלמדנו לקרוא אנו מעשירים (במודע ושלא במודע) את הדקדוק הפנימי שלנו במערכות של חוקי המרה המאפשרים לנו את ההמרות מכתבה לקריאה ומשמיעה לכתיבה. ככל שמצאי יחידות הכתיבה שונה ממצאי יחידות הדיבור, חוקי ההמרה מתרבים ונעשים מסובכים יותר.¹⁶

16. פרומקין ורודמן (1993, עמ' 466) מדווחים על צעיר שכתוצאה מפגיעה במוחו איבד חלק גדול מחוקי ההמרה שלו מן הכתב לדיבור ומן הדיבור לכתב. מתיאור המקרה נראה שהצעיר לא איבד את היכולות של תקשורת הדיבור והכתיבה, אלא רק את יכולות ההמרה של STT ושל TTS. ממקרים מסוג זה מנסים ללמוד מה הם המרכזים במוח האחראים לתקשורת הדיבור, לתקשורת הכתיבה ולגישור בין שניהם. כדי לשבר את האוזן אדגים כמה חוקי קריאה (TTS) וחוקי כתיבה (STT) מהשפה האנגלית, שחוקי ההמרה שלה מסובכים יותר מאלה של העברית: חוקי הקריאה של הגרפמה a האנגלית מרובים, שכן קורא צריך ללמוד שאת ה-a יש לממש באופנים שונים במילים אנגליות כמו happy, father, dame, dad, call, village, many, take. כנגד זה דובר אנגלית חייב להפנים כמה וכמה חוקי המרה של האותיות המודגשות במילים שלהלן, כדי להמירן בפונמת דיבור אחת, /i/: Did he believe that Caesar could see the people seize the seas?; The silly amoeba stole the key to the machine.

הצלבות בין תקשורת הדיבור ובין תקשורת הכתב סימנו באיור 1 בחצים STT ו-TTS, והן מתאפשרות מפני שבמוחנו יש שתי מערכות נפרדות: אחת לדיבור והאזנה ואחת לכתיבה וקריאה. מכיוון שיש במערכת אחת הבחנות שאין ברעותה, ומכיוון שמערכת תקשורת אחת יכולה לגבות את חברתה, אפשר להסתייע במערכת אחת כדי להסיר עמימות מחברתה. למשל, ישראלי המאחל לחברו: [rov 'ʔofer be'ʔalef uve'ʕain] מערב בתקשורת הדיבור שלו סימנים מבחינים מתקשורת הכתיבה שלהם. דובר עברית האומר "אני מתכוון לילאי באל"ף", "אני מתכוון ליקר' בקו"ף" או "אני מתכוון ליסטר' בטי"ת" – דובר כזה מנצל את שליטת מאזיניו בתקשורת הכתב ומסיר את עמימות ההומופונים העבריים /lo/, /kar/ או /satar/. באופן דומה, מורה הכותב על הלוח "ספר" יכול לצרף למעשה הכתיבה אמירה כמו "אני מתכוון ל/sfar/". אמירתו מסירה את העמימות מהמילה הכתובה **ספר**, הממומשת בדיבור /sapar/, /sfar/ או /safar/. למשל. אמירה כזאת מסירה את העמימות של הומוגרפים (מילים שוות כתב אך בעלות משמעות שונה).¹⁷

מכיוון שבמערכת האחת יש מה שאין בחברתה (ולהפך), מסוגלות המערכות להפרות ולהעשיר זו את זו, ולכן כדאי לשמר את השתיים. במקום שמערכת אחת עשירה מחברתה אנו יכולים לגייס את העשירה יותר לשם הבהרה. לדוגמה: **קרא** ו**כרה** נהגות באופן שווה, אך הכתיב **קרא** מורה על קשר עם **קריאה** ו**מקרא** ואילו הכתיב **כרה** מורה על קשר עם **כרייה** ו**לכרות**; וכך אף בדוגמה שהבאנו מהכתב המנוקד: **נְשָׁמַר וְנִשְׁמָר** נהגות באופן שווה בעברית המדוברת, אך בכתב המנוקד הן משמרות הבחנה בין זמן עבר לזמן הווה. בשפות בעלות הומופונים רבים (מילים הנשמעות באופן זהה אך הן בעלות משמעות שונה), כעברית (וכטיבטית למשל), הכתב הרגיל יכול לגלות לנו קשר בין מילים ומתוך המשמעויות מתבררות. לכן ברור שאם נשנה את הכתיב לשיטה פונמית נאבד קשרים פנימיים וחשובים כאלה.

ראינו אפוא ששפה מדוברת ושפה כתובה הן תהליכי תקשורת נפרדים בעלי מצאי "פונמות" נפרדים, ויש באחד מה שאין בחברו, ולכן הם עשויים להפרות ולהעשיר זה את זה. דרישת רפורמטורים לשינוי הכתב או הכתיב ולהתאמתם

את הדוגמות האלה העתקתי מפרומקין ורודמן (1993, עמ' 18), השואלים: אם ייחרב העולם ואסטרונאוטים מעולמות אחרים יגלו את שני המשפטים הנזכרים, כיצד יוכלו לדעת ש-11 האותיות וצמדי האותיות שהדגשנו מייצגים פונמה אחת? באנגלית בת זמננו כל אחד מהסימנים e, ie, ae, ee, eo, ei, ea, y, oe, ey, i עשוי לייצג את /i/.

17. על השפעה הדדית בין לשון כתובה ללשון דבורה עמדה בורוכובסקי-בראבא (תשס"ב). מורשת אסף ותיאר הומופונים משעשעים בעברית (מורשת, 1972). הוספת ניקוד חלקי בכתב הרגיל גם היא דרך להימנע מעמימות הנובעת מסוג תקשורת של כתב לא מנוקד על ידי שימוש בסימנים של מערכת כתב שונה.

לדיבור הנוהג היום תגרום להקטנת מערכת הגרפמות, והתוצאה תהיה ריבוי הומוגרפים בשפה. שינוי כזה יגרום לאיבוד יכולות הבחנה שיש היום בכתב. אבל אף על פי שחסר כזה ביכולת תקשורת הכתב שלנו הוא מגרעת חמורה כשלעצמה, אין זאת המגרעת היחידה.

6. נימוקים נוספים נגד שינוי הכתב

לצרכים בלשניים מסוימים, כשרוצים שהכתב ישקף את השפה המדוברת, יש להשתמש בתעתיק פונטי או בתעתיק פונולוגי, כי הם נועדו בדיוק לצורך זה. אבל לצורכי תקשורת רגילה יש להעדיף את השימוש בשיטות הכתב המסורתיות, כי לכתב הרגיל יש תפקידים מעבר לציון השפה המדוברת ומעבר ליכולת להעשיר במקום שהדיבור חסר. נסתפק כאן בהצגת שלושה נימוקים מדוע אין לשנות את הכתב:¹⁸

1. אם נקבל את ההנחה שיש לשנות את הכתב כדי שיתאים לגמרי לדיבור (כלומר אם נקבל את ההנחה שיש להמיר את הגרפמות באופן שיתאימו למצאי הפונמות שבשפת הדיבור), נצטרך להכריע איזה יהיה המבטא הנבחר שלפיו נשנה את הכתב. הפועל היוצא מהחלטה כזאת הוא שבכל שפה נצטרך לבחור בדיאלקט אחד שעל פיו ישונה הכתב. אך הכרעה כזאת מעוררת קשיים רבים. לדוגמה, אם נרצה להתאים את הכתב האנגלי לדיבור, לאיזה דיאלקט נצמיד אותו? האם נבחר בדיאלקט בריטי, אמריקני, דרום-אפריקני, הודי או אוסטרלי? ואם יוחלט למשל על דיאלקט בריטי, עדיין נצטרך לבחור בתת-דיאלקט אחד – אוקספורדי, סקוטי, ליורפולי או לונדוני. וכן בדיאלקטים האחרים: למשל אם ייבחר הדיאלקט האמריקני, האם נבחר בתת-מבטא בוסטוני, טקסי או קליפורני? בכל מקרה שייבחר דיאלקט יחיד יאלצו בני הדיאלקטים האחרים לאמץ כתב שאינו מתאים לדיבור שבפיהם.

ואם נרצה לרצות את כולם, נצטרך להמיר כתב אחד המשמש כמה דיאלקטים (בדרך כלל כתב די אחיד) בשיטות כתב שונות, כדי שלכל דיאלקט יהיה כתב המתאים להגייתו. גם פתרון זה אינו רצוי ואינו מעשי, כי באופן זה נפצל שפה אחת לכמה שפות.¹⁹

רפורמות כתב כאלה מעוררות קשיים גם לגבי השפה העברית: האם הבסיס לשינוי הכתב יהיה המבטא העברי המזרחי או הלא-מזרחי, או שמא נחליט על

18. הנימוקים שנביא הם כלליים ואינם מיוחדים לשפה העברית. בחרנו דווקא בהם מפני שהם עונים על הטענות של רוב מציעי הרפורמות, בשפה העברית ובשפות אחרות.

19. מבחינה היסטורית התפתחו תהליכים דומים למתואר כאן, ללא התערבות מודעת של גוף אחד, למשל בהתפצלות הלטינית לשפות הרומניות, כמו איטלקית, ספרדית, פורטוגלית, קטלנית ורומנית.

מבטא של אחת ממסורות העדות, כמו התימנית, הספרדית או האשכנזית? אפילו נצליח לבחור באחת מהמסורות, עדיין נצטרך להתלבט ולבחור בתת־מבטא מוסכם, כי כל אחת ממסורות העדות מורכבת מתת־מבטאים בעלי מאפיינים ברורים.²⁰

2. אפילו נצליח להתגבר על הקשיים שהזכרנו ונחליט על התאמת הכתב לדיבור של דיאלקט מסוים, עדיין נצטרך לתת את הדעת לכתב של רבבות הספרים שהודפסו עד השינוי. האם נעדכן ונדפיס מחדש את מה שנכתב בעבר, או שמא נשאירו ללא שינוי ודוברי השפה ייאלצו להתמודד עם שיטות כתב שונות? די בבעיית עדכון הספרות שקדמה לרפורמה כדי להחליט שרפורמת הכתב אינה מעשית.

3. אם נקבל את העיקרון שיש לשנות את שיטת הכתב לפי ההגייה, ברור שנצטרך להתמודד עם שינוי הכתב מדי כמה שנים, כי בדרך הטבע ההגייה משתנה עם הזמן. נצטרך לקבוע מה תהיה דרגת שינוי שתצריך המרה נוספת של הכתב, ושוב נצטרך להתמודד עם הקשיים שמנינו למעלה.

7. הכתב המסורתי מאחד את דוברי השפה מבחינת הזמן ומבחינת המרחב

הנימוקים שהעלינו עד כה נגד שינוי הכתב היו על דרך השלילה. עליהם נוסיף כאן נימוק על דרך החיוב: הכתב השמרני מאחד את המשתמשים בו מבחינת הזמן והמרחב. ונבהיר את כוונתנו:

א. מבחינת הזמן: שימור הכתב מאפשר תקשורת בין דורות. סבא רבא, סב, אב, בן, נכד ונין יכולים להשתמש בלשון־כתב משותפת, אף על פי שקרוב לוודאי ששפתו הדבורה של האחד שונה מזו של צאצאו. בזכות שימור הכתב אנו מסוגלים לקרוא עברית שנכתבה לפני דורות רבים, וכך למשל לקרוא עברית אין קושי ממשי בקריאת מגילות מדבר יהודה, כתר ארם צובה, כתבי ראשונים ואחרונים, יצירות של משוררי ספרד בתקופת תור הזהב, יצירות של סופרי ההשכלה ומכתבים של מחדשי היישוב בארץ ישראל בתחילת המאה הקודמת.²¹

ב. מבחינת המרחב: הכתב הרגיל והשמרני מאחד בני דיאלקטים שונים. דוגמה בולטת היא השפה הסינית כיום: כשסיני צפוני המדבר בדיאלקט מנדריני נפגש עם סיני דרומי המדבר בדיאלקט קנטוני – אף ששפתם המדוברת אינה מובנת אהדדי, שניהם מסוגלים לתקשר באמצעות הכתב הסיני (אם הם יודעים לקרוא,

20. המסורת התימנית מתפצלת לחמישה תת־מבטאים, המסורת הספרדית – לשלושה, והאשכנזית – לארבעה תת־מבטאים. לפירוט ראה למשל מורג, 1972.

21. מחקרים על יכולתם של ישראלים משכילים לקרוא ולהבין עברית של דורות קודמים נערכו בין השאר על ידי רוזן (1977, סעיף 1.5), גולדנברג (תשנ"ו) ובנדויד (תשמ"ה).

כמובן). באופן דומה קרוב לוודאי שבמפגש בין דוברי עברית בעלי מבטאים שונים יתגלו קשיים בהבנת הדיבור, אך הכתב העברי המסורתי (גם זה המנוקד בניקוד המקובל) הוא כתב משותף לכל דוברי העברית. משום כך, לדוגמה, ייתכן שאשכנזי לא יבין את תפילת הציבור בבית כנסת תימני, אך הוא לא יתקשה כלל לקרוא ולהתפלל בסידור נוסח תימן.

8. סיכום החלק הראשון

עד כאן תשובתנו העקרונית והכללית לכלל דורשי רפורמות הכתב בכל השפות. למעשה איננו מסכימים להנחה שהכתב צריך לשקף את ההגייה הרווחת. מסקנתנו היא כי מי שנזקק להדגיש פרטים של השפה המדוברת צריך להשתמש בכתב פונטי או פונולוגי, אך לצורכי תקשורת רגילים הכתב המקובל ללא שינוי הוא הרצוי. מצד אחד: לא זו בלבד שהכתב הרגיל מאחד את המשתמשים בו מבחינת הזמן והמרחב, אלא נשתמרו בו תכונות לשוניות מהותיות שאבדו בדיבור. מצד שני: אם נרצה לשנות את הכתב כדי שידמה לדיבור הרווח, ירבו המחלוקות והקשיים הן באשר למידת השינויים הרצויים, הן באשר לבחירת המבטא שישמש מודל והן באשר לעדכון הספרות שנכתבה עד לשינוי.

לאור הדיון העקרוני נבחן בחלק השני את הצעת הרפורמה הקונקרטית שמעלה מרדכי מישור בחוברת זו.²²

חלק שני – תגובה להצעת הרפורמה שמעלה מרדכי מישור בחוברת זו

הצעתו של מישור מזערית לכאורה, והיא נוגעת לתקשורת של הכתב העברי המנוקד. הוא מציע שיטת ניקוד חלופית המפשטת לדעתו את הניקוד הקיים. עיקרי הצעתו הם ביטול הקמץ והסגול הרגילים, פישוט כללי החטפים, ביטול הדגש הקל באותיות גד"ת, ביטול הנקודה הימנית בשי"ן, ויתור על השווא בסוף תיבה וכן המלצה להשתמש במתג כדי שיסמן את מקום הטעם.

המניע העיקרי לתיקון שמישור מציע הוא חוסר ההתאמה בין חלק מסימני הניקוד ובין המבטא הרווח.²³ ברוח החלק הראשון של מאמרנו נוכל לומר שמישור מבקש התאמה של הגרפמות לפונמות, ולפיכך, על פי אותו היגיון, נשאל

22. מישור הציע כזאת עוד לפני כן במאמרו (מישור, תשס"ב). מדבריו במקום אחר (מישור, תשס"ד) מתברר שהצעתו היא ברוח ההצעות של יאיר לפיד, שמואל קינן ומנחם בן, שפורסמו בעיתונות.

23. ובלשונו: "מן הראוי היה לקום ולאמץ שיטת ניקוד שתתאים לתורת ההגה והצורות של העברית שלנו" (עמ' 127). בהמשך הוא כותב במפורש שהמניע העיקרי לרפורמה שהוא מציע הוא "התחשבות במעמד הפונולוגי של התנועות בעברית החיה" (עמ' 132).

מיד מדוע לדרוש רפורמה רק בכתב המנוקד: אם יש להתאים גרפמות לדיבור הרווח, מדוע לא לדרוש רפורמה גם בכתב חסר הניקוד ו"לתקן" גם את כל הגרפמות שאינן מתאימות להגייה הרווחת (למשל לבטל את האות טי"ת ולאחדה עם תי"ו או לבטל את ההבחנה בין קו"ף לכ"ף דגושה)?²⁴

מישור מציין שהצעד המהפכני בשיטתו הוא "ביטול גמור של שני סימני ניקוד: הקמץ והסגול" (עמ' 127), אך למעשה אין בהצעתו "ביטול גמור", כי לפי שיטתו גם הקמץ וגם הסגול מצטרפים לחטפים (כמו בדוגמות **מַעֲמַד**, **הַעֲמִיד**, שהביא תחת עקרונות הניקוד של כללי נטיית השם; עמ' 137). כלומר בפועל מצאי הסימנים בניקוד החדש לא יפחת מזה הקיים בניקוד הרגיל (למעשה יתווסף סימן אחד: המתג, שיציין את מקום הטעם).

זאת ועוד, מישור ממשיך לכנות את המשקלים המלעיליים במונח המקובל "סגוליים", אף על פי שהוא מעדיף שלא להשתמש בסימן הסגול.²⁵ לא נראה לי שמשקל שכיח בעברית יכונה בשם של פריט שגזרו עליו כליה. מה ההיגיון בכך שצורות שתיכתבנה בשיטה המוצעת ללא סגול, כמו **אִמֵר** או **מִרְכַּבֶּת**, תיקראנה "סגוליות", ולעומתן דווקא צורות כמו **הַעֲמִיד** או **נֶאֱמַנָה**, שיש בהן סגול גם בשיטה המוצעת, לא תיקראנה "סגוליות"?

מישור מעיד כי רצונו לבטל את הקמץ ואת הסגול נובע מ"התחשבות במעמד הפונולוגי של התנועות בעברית החיה" (עמ' 132). לדעתו, מכיוון שבעברית בת זמננו אין הבדל בין הגיית הקמץ להגיית הפתח וכן אין הבדל בהגייה בין הסגול לצירי – אפשר לבטל את הקמץ ואת הסגול. על כך נעיר: (1) ברוח החלק הראשון במאמר, מכיוון שאין לקבל את ההנחה שהכתב צריך לשקף את ההגייה הרווחת, אין צורך בביטול הקמץ והסגול; (2) רק במבטא ה"ספרדי" לענפיו אין הבדל בין הגיית הקמץ להגיית הפתח, אך במבטא התימני ובמבטא האשכנזי לענפיהם מבחינים עד היום הזה בין הקמץ לפתח ובין הסגול לצירי, ולכן בוודאי אין מקום לביטול הקמץ והסגול עבורם. פירוש הדבר שבעיית כפל הסימנים לא "ניעורה" כלל לגבי רבים מדוברי העברית בארץ ובעולם, שכן היא אינה נוגעת כלל לדוברי המבטא התימני והמבטא האשכנזי לענפיהם.²⁶

24. כך שואל גם הסופר מאיר שלו, לפי כתבתה של עברון, 2004.

25. ובלשונו של מישור: "אף על פי שלא נזקקתי לתנועת הסגול [...] לא נמנעתי מלכנות כאן את המשקלים המלעיליים במונח המקובל 'סגוליים'" (עמ' 137).

26. בחלק הראשון הפנינו למחקריו של מורג (1972), שסיכם כי המבטא התימני מתפצל לחמישה תת-מבטאים, המבטא האשכנזי – לארבעה תת-מבטאים, והמבטא הספרדי – לשלושה. בכל מקרה דוברי המבטא התימני והמבטא האשכנזי לענפיהם אינם מיעוט מבוטל שאפשר להזניחו. מישור טוען שבעברית התקנית יש זהות בהגייה של סגול, של צירי ושל שווא נע (עמ' 127), ועל כך נעיר שבעברית המדוברת הולכת ומתפתחת (גם במבטא המכונה "ספרדי") נטייה לממש חלק מתנועות הצירי כ-[ei], ואילו את רוב תנועות

הדרישה לרפורמה בניקוד עשויה לעורר בעייתיות רבה מההיבט של ההלכה היהודית. ביטול הקמץ והסגול לדוברי המבטא הספרדי הוא ביטול של סימנים גרפיים, אך ביטול הקמץ והסגול לדוברי המבטא התימני והמבטא האשכנזי לענפיהם עשוי גם לגרום לטשטוש הבחנות שקיימות במבטאיהם. הישמעות לדרישה לרפורמה המוצעת עשויה לגרום ציבור גדול לבעיות הלכתיות, שכן פוסקי הלכה רבים קובעים שאין לעבור ממבטא למבטא (בבחינת "ואל תטש תורת אמך" [משלי א, ח]).²⁷

נראה שהמלצתו של מישור לסמן את מקום הטעם במתג נובעת מהחשש לריבוי הומוגרפים ("טשטוש הבחנות" בלשונו של מישור [עמ' 130]). תוספת סימן המתג בשיטה המוצעת תגרום להבחנה בזוגות כמו, אִמֶּר לעומת אִמֶּר או נַחֵל (איתן) לעומת נַחֵל (מפלה) (הדוגמות הן משל מישור, עמ' 131). טענתנו היא שללא הרפורמה לא יהיה צורך בתיקון של תוספת סימן, שכן מילים כאלה אינן הומוגרפיות בניקוד המקובל: אִמֶּר לעומת אִמֶּר, נַחֵל לעומת נַחֵל.

מכיוון שמישור מבקש לשמר את ההגייה התקנית הנוהגת היום, הוא מבקש להנהיג כללים חדשים, שחלקם מסובכים מהכללים הקיימים. לדוגמה: זוגות הנכתבים היום חָג (העוף חָג על גוזליו) – חָג (שמח), חָד (חידה) – (מסמר) חָד, חָם ('אבי הכלה') – חָם ('לא קר') ייכתבו בניקוד החדש רק בפתח ויהפכו להומוגרפים: חָג, חָד וחָם. כשלמילים כאלה מתווספת ה"א הידיעה בניקוד שלנו, הן נכתבות חָחָג (העוף חָחָג על גוזליו) – חָחָג (השמח), חָחָד (חידה) – (המסמר) חָחָד, חָחָם ('אבי הכלה'), (המרק) חָחָם. במקביל, כדי לשמר את ההגייה התקנית, אף בניקוד המוצע על ידי מישור המילים מובחנות ונכתבות כך: חָחָג (העוף חָחָג על גוזליו) – חָחָג (השמח), חָחָד (חידה) – חָחָד (המסמר חָחָד), חָחָם (אבי הכלה) – חָחָם (המרק חָחָם). אלא שכדי לדעת כיצד לנקד את ה"א הידיעה בשיטה החדשה מומצאים כללים מסובכים, מעין "לפני שמות מגזרת ע"ו (או על דרך גזרת ע"ו) בני הברה אחת הפותחים בחי"ת פתוחה [...] וכן חָם ('חותן') – ה"א הידיעה תנוקד בצירי: חָחָב, חָחָל וכו'" (עמ' 130). האין זה מיותר? אם ממילא נצטרך ללמוד חוקי דקדוק שאינם מעוגנים בהגייתנו, האם לא עדיף להשאיר את המצב כמות שהוא?

הסגול וחלק גדול מהשוואים הנעים מממשים במבטא זה כ-[e]. התפתחות זאת גורמת למשל להבחנה בדיבור בין [more dereχ] ל-[morei dereχ] (הנכתבים: מוֹרָה דֶּרֶךְ, מוֹרִי דֶּרֶךְ). אנו עדים לכך שגם במבטא הספרדי הולכת ומתפתחת הבחנה בין צירי לשווא, כמו בזוגות ספָּרָכֶם – ספָּרִיכֶם; בַּגְּדֶכֶם – בַּגְּדִיכֶם (הבחנה בין צורת יחיד לצורת רבים; ראה לאופר, 1999, עמ' 98).

27. קיצרתי בנקודה זו כי בהיבט ההלכתי של הרפורמה המוצעת כבר הרחיבה לובה חרל"פ. בכתבתה מעלה חרל"פ את החשש כי "אף אם יישמרו הסימנים בטקסטים מקודשים, הרי בטווח הארוך תגרום ההצעה לכך שתשתכח מסורת מישראל ושיבוטלו המבטאים הייחודיים הנוהגים בקהילות מסוימות, מבטאים שבשימורם יש היבט הלכתי מובהק" (חרל"פ, תשס"ה).

מישור מדגיש ששיטתו נקייה מ"ויתור לעמי ארצות" (עמ' 123), והיא תובעת למשל ידיעה על מקומו של הדגש החזק ועל ההתניות השונות לניקוד אותיות בכ"ל (עמ' 123). אם המניע העיקרי לרפורמה הוא הרצון שהכתב המנוקד ידמה לדיבור, מדוע לשנות רק את התנועות? הרי גם הדגש החזק הוא סימן ניקוד שאיננו ממומש בפי רוב דוברי העברית כיום! הפועל היוצא מדרישה כזאת הוא שכדי לנקד לפי הרפורמה המוצעת נצטרך ללמוד כללים חדשים, מסובכים למדיי, שאינם נובעים מההגייה הרווחת כיום.

מישור סבור שהניקוד לפי הצעתו "יחזיר את הביטחון העצמי לכל מי שיבוא לנקד מילה עברית [...] ועל ידי כך יוסר אות הבורות מעל מצחם של משכילים יודעי עברית" (עמ' 124). חוששני שהערכתו מוגזמת, כי בעיקרו של דבר שיטתו אינה מפושטת אלא טעונה לימוד ושינון של כללים חדשים, שחלקם (כפי שראינו) אינם קשורים להגייה בת זמננו. כדי להבהיר את התנגדותנו לרפורמה נוכל להשתמש במילים שמישור עצמו משתמש בהן כדי לפסול את השיטה הנוהגת כיום ולומר שהמאמץ בלימוד שיטת הכתב שהציע מישור "נעשה גדול לאין שיעור מן הברכה המעשית המופקת ממנו, ותחת היותו כלי לתועלת התקשורת היה למעמסה שאין הציבור יכול לעמוד בה" (עמ' 126).

למקרא הצעתו של מישור יש לתמוה מהי בדיוק הבעיה: מה דוחק בנו לשנות את הניקוד? הרי רובנו איננו נזקקים כלל לנקד עברית, ובתכתובת הרגילה שלנו ממילא אנו משתמשים בשיטת הכתב הלא-מנוקד.²⁸ ואם במיעוט המקרים יש המוכרחים לנקד, במחילה מכבודם יטרחו וילמדו את פרק הניקוד או יבקשו מאדם מוסמך שינקד עבורם. כפי שראינו, גם הניקוד המוצע איננו אינטואיטיבי, ואין בו "ויתור לעמי ארצות" (עמ' 123). לכן אם שתי שיטות הניקוד טעונות לימוד, עדיף לשמר את הניקוד המסורתי המאחד אותנו וקושר אותנו אל העבר. הרפורמה שמישור מציע נוגעת רק לכתב המנוקד, אך עם זאת מישור מציע ש"הניקוד הטברני ימשיך למשול בכיפה ב'ספרי קודש' ובמהדורות השירה הקיימות, ויהיה היסוד לחקר העברית בחוגי העברית במוסדות להשכלה גבוהה" (עמ' 124). הפועל היוצא מהצעות אלה הוא ש"המשכילים" יצטרכו ללמוד שתי שיטות: את השיטה החדשה ואת השיטה הטברנית, ו"מעוטי ההשכלה הלשונית" יצטרכו ללמוד רק את השיטה החדשה, שאף היא איננה פשוטה. אך אליה וקוץ בה: מצד אחד, "מעוטי ההשכלה" ממילא לא ישתמשו בשיטה באופן מעשי כי בעברית היום-יומית הרי ממילא אין הם מנקדים, ולכן למה להטריחם ללמוד שיטה חדשה? יתר על כן, בבוא הלא-משכילים לקרוא בעברית המנוקדת בשיטה המסורתית, למשל בקריאה מהתנ"ך או מהסידור, הרי ייתקלו בשיטה שונה, שלא

28. וכך שאל זאת אחד המגיבים להצעה ברשת האינטרנט: "אם ממילא לא מנקדים, אז מה זה משנה אם לא מנקדים בניקוד פשוט, או לא מנקדים בניקוד מסובך?".

למדו. מצד שני, למה להכביד על המשכילים ולדרוש מהם ללמוד גם את השיטה החדשה? האם לא חסכוני והגיוני יותר ללמד את הכול שיטה אחת, שיש לה היסטוריה ארוכה המעוגנת בתרבותנו?

מישור שואל "מה תוחלת החיים של שיטת הניקוד שלנו" (עמ' 122). איננו יכולים לצפות את העתיד, אך לעומת זה ראוי לציין שהשיטה הטברנית קיימת בכל קהילות ישראל לתפוצותיהן כבר למעלה מאלף שנים. שיטת הניקוד הטברני התקבלה על דעת כל העם אף ששיטות ניקוד אחרות כבר היו קיימות. אנו יודעים ששיטת הניקוד הבבלי תאמה את מה שהתפתח למבטא התימני ושיטת הניקוד הארץ-ישראלי תאמה את מה שהתפתח למבטא הספרדי, ובכל זאת אבות אבותיהם של בעלי המבטאים האלה קיבלו על עצמם את הניקוד הטברני וזנחו את הניקודים האחרים.²⁹ לפלא הדבר: למרות חוסר ההתאמה בין חלק מסימני הניקוד הטברניים ובין המבטאים שרווחו בעם אימצו לעצמן קהילות ישראל את שיטת הניקוד הטברנית וזנחו את שיטות הניקוד שהתאימו יותר להגייתן המסורתית.³⁰ נראה שהדבר התאפשר משום שלעיקרון המניע את רוב ההצעות לרפורמות הכתב (דהיינו חוסר ההתאמה בין חלק מהגרפמות ובין הפונמות הרווחות בדיבור) היה משקל מכריע פחות מאשר לשאר השיקולים. האם היום יש לעיקרון זה משקל רב יותר מאשר בעבר? האם בגלל אי נוחות מסוימת, הנוגעת לחלק קטן מהעם, נעזו אנו לנסות לנתק את השרשרת?

לסיכום, ראינו שתקשורת הדיבור נבדלת מתקשורת הכתב. שני סוגי התקשורת מתפתחים ומשתנים בקצבים שונים, והם יכולים להפרות ולהעשיר זה את זה. ראינו שאין מעלה בהתאמת הכתב לדיבור, כי בכך נוותר על יכולות הבחנה של שיטת הכתב. לעומת זאת על ידי שמירת רציפות הכתב אנו משמרים קשרים והבדלים בין מילים שכבר איבדנו בתקשורת הדבורה.

הקיצורים הביבליוגרפיים

D. Abercrombie, *Studies in Phonetics and Linguistics*, = 1971, London 1971

W. O'Grady, M. Dobrovolsky and M. Aronof, = 1989, *Contemporary Linguistics—An Introduction*, New York 1989

29. על שיטות הניקוד ועל התאמת הניקוד למבטאי העדות ראה למשל מורג, תשכ"ח; מורג, 1972; לאופר, תשס"ג.

30. נשים לב לפלא נוסף: כל קהילות ישראל אימצו את הניקוד הטברני כשהעם היה מפוזר ומפורד ולא הייתה לו ממשלה או סמכות ריכוזית אחת.

- בורוכובסקי-בר־אבא, תשס"ב = א' בורוכובסקי-בר־אבא, "מן הכתב אל הדיבור: שמות סימני הפיסוק בפונקציות שונות בלשון", לשוננו סד (תשס"ד), עמ' 103–136
- בן־אב"י, 1927 = I. Ben Avi, *Avi*, Jerusalem 1927
- בן־אב"י, תשכ"ב = א' בן־אב"י, עם שחר עצמאותנו: זכרונות־חיינו של הילד העברי הראשון, תל־אביב תשכ"ב
- בנדויד, תשמ"ה = א' בנדויד, "תקופות הדיבור העברי ותקופות העברית הכתובה", מחקרים בלשון א (תשמ"ה), עמ' 163–173
- גולדנברג, תשנ"ו = ג' גולדנברג, "העברית כלשון שמית חיה", הלשון העברית בהתפתחותה ובהתחדשותה: הרצאות לרגל מלאות מאה שנה לייסוד ועד הלשון העברית, הביאה לדפוס צ' לסמן, ירושלים תשנ"ו, עמ' 148–190
- גרבל, תשי"ט = א' גרבל, "מעמדם הפונמי של השווא, של החטפים ושל בגדכפ"ת הרפויות בעברית המסורתית", לשוננו לב (תשי"ט), עמ' 152–156
- האלה, 1964 = M. Halle, "On the Bases of Phonology", *The Structure of Language*, ed. J. A. Fodor and J. J. Katz, Englewood Cliffs, New Jersey 1964, pp. 324–333
- חרל"פ, תשס"ה = ל' חרל"פ, "קמץ יספרדי", קמץ יאשכנזי ומה שביניהם", הצופה, סופרים וספרים, ז' במרחשוון תשס"ה, עמ' 12
- יפ"א, 1999 = IPA (=International Phonetic Association), *Handbook of the International Phonetic Association: A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*, ed. J. Esling, Cambridge 1999
- לאופר, תשנ"ב = א' לאופר, פונטיקה ופונולוגיה, יחידות 4–5 בקורס "מבוא לבלשנות", תל־אביב תשנ"ב
- לאופר, תשנ"ט = א' לאופר, "להגדרת הפונמה – היחידה המזערית בתקשורת הלשונית", מחקרים בלשון העברית העתיקה והחדשה לכבוד מנחם צבי קדרי, בעריכת ש' שרביט, רמת־גן תשנ"ט, עמ' 329–344
- לאופר, 1999 = A. Laufer, "Hebrew", *IPA, Handbook of the International Phonetic Association: A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*, ed. J. Esling, Cambridge 1999, pp. 96–99
- לאופר, תשס"ג = א' לאופר, "הרהורים על ההגייה הקדם־אשכנזית", קול ליעקב: אסופת מאמרים לכבוד פרופ' יעקב בן־טולילה, בעריכת ד' סיון ופ' הלוי־קירטצ'וק, באר־שבע תשס"ג, עמ' 259–275
- לאופר, תשס"ד = א' לאופר, "תעתיק פונטי של עברית מדוברת", לשוננו סו (תשס"ד), עמ' 405–415
- לאופר, בדפוס = א' לאופר, "העברית בת־זמננו היא חוליה בשרשרת ארוכה (העברית אינה שפה קריאולית)", ספר היובל למשה בר־אשר, ירושלים (בדפוס)
- ליונס, 1981 = J. Lyons, *Language and Linguistics*, Cambridge 1981

- מורג, תשכ"ח = ש' מורג, ערך "ניקוד", אנציקלופדיה מקראית, ה, ירושלים תשכ"ח
 מורג, 1972, S. Morag, "Pronunciations of Hebrew", *Encyclopedia Judaica*, = 1972, pp. 1120–1145
 13, Jerusalem 1972, pp. 1120–1145
- מורשת, 1972 = מ' מורשת, "הומופונים משעשעים בעברית החדשה", ביקורת ופרשנות,
 3–2 (1972), עמ' 119–118
- מישור, תשס"ב = מ' מישור, "ניקוד כ"י ארפורט של התוספתא – לקח מעשי", לשוננו
 לעם נג (תשס"ב), עמ' 147–143
- מישור, תשס"ד = מ' מישור, "שאלת הכתיב גיעורה?", אקדם (ידיעון האקדמיה ללשון
 העברית) 25 (טבת תשס"ד), עמ' 3
- עברון, 2004 = י' עברון, "פתאום הרגשנו שצריך מהפכה", הארץ, 3 ביוני 2004
<http://www.haaretz.co.il/hasite/objects/pages/PrintArticle.jhtml?item>
 (No = 435092)
- סיוון, 1976 = ר' סיוון, על אבני לשון ימינו: סקרים ומחקרים, ירושלים 1976
- פרומקין ורודמן, 1993 = V. Fromkin and R. Rodman, *An Introduction to Language*⁵, Fort Worth 1993
- קריין ואחרים, 1981 = L. B. Crane, E. Yeager and R. L. Whitman, *An Introduction to Linguistics*, Boston 1981
- רוזן, 1977 = H. B. Rozén, *Contemporary Hebrew: Trends in Linguistics*, The Hague 1977
- שורצולד, תשמ"א = א' שורצולד, דקדוק ומציאות בפועל העברי, רמת-גן תשמ"א